

HERMANN PÁLSSON

PAMPHILUS DE AMORE

í norrænni þýðingu

NÝ ÚTGÁFA MEÐ SKÝRINGUM

I. FORMÁLI

ELZTA heimildin um kynni Íslendinga af Ovidiusi er *Jóns saga helga*, sem hefur að geyma svofelldan kafla um biskup: 'Mansöngskvæði vildi hann eigi heyra né kveða láta, en þó fékk hann því eigi af komið með öllu. Það er sagt, að hinn heilagi Jón biskup kom að einn tíma, er einn klerkur er Klængur hét og var Þorsteinsson, er síðar varð biskup í Skálholti, las versabók þá er heitir *Ovidius de arte*. En í þeirri bók talar meistari Ovidius um kvenna ástir og kennir með hverjum hætti menn skulu þær gilja og nálgast þeirra vilja. Sem hinn sæli Jóhannes sá og undirstóð hvað hann las, fyrirbauð hann honum að heyra þess háttar bók og sagði að mannsins breyskleg náttúra væri nógu framfús til mun-úðlífis og holdlegrar ástar, þó að maður tendraði (eigi) sinn hug upp með sauruglegum og syndsamlegum diktum.¹ Þótt vitnað sé til Ovidiusar á nokkrum stöðum í fornritum,² virðast áhyggjur Hólabiskups af illum áhrifum hins rómverska skálds á íslenzka skólapiila ekki fá mikinn stuðning í bókmenntunum. Mun hitt vera öllu sennilegra að íslenzkir rithöfundar á miðöldum hefðu haft gott af því að kynna Ovidiusi betur en raun ber vitni um. Og þess verður einnig að gæta, að tilvitnanir til Ovidiusar í íslenzkum fornritum þurfa ekki að vera sóttar beint til verka hans, heldur hafa þær getað komið úr ritum frá miðöldum.

Latneska ástakvæðið *Pamphilus* (önnur mynd *Panphilus*)—eða *Pamphilus de amore*, eins og það er stundum kallað — er talið vera ort á ofanverðri tólftu öld og að öllum líkindum á Norður-Frakklandi. Þessi litla versabók, sem er ekki nema 790 línur, er oft talin vera gamanleikur

¹ *Biskupa sögur* I (1858), 237–8. Í annarri gerð *Jóns sögu helga* (sama rit, 165–6) er ekki talað um *Ars amatoria* eins og hér heldur *Ovidius epistolarum*, sem versabókin *Heroides* er þar svo kölluð.

² Glögggt yfirlit yfir þetta vandamál er grein eftir Astrid Salvesen, 'Ovid' í *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* xiii (1968), 63–65.

(*comoedia*), en slíkar bókmenntir tíðkuðust einmitt í Norður-Frakklandi á síðara hluta tólftu aldar. Höfundur þess er ókunnur. Í kvæðinu eru fjórar persónur: Pamphilus, Galathea, gyðjan Venus og ónefnd kerling (Anus). Pamphilus er ungur að aldri, félítill og ástfanginn af Galatheu, og þar sem hann veit ekki hvernig hann á að vinna þessa fögru mey, ákallar hann Venusi, sem flytur honum boðskap Ovidiusar um sigra í ástamálum og hvetur hann til dáða. Pamphilus ávarpar Galatheu, og þótt vel fari á með þeim, ákveður hann að hlíta ráðum Venusar og fá sér túlk, aldraða konu, til að ræða málin við Galatheu og tryggja biðlinum sigur. Kvæðinu lýkur á þá lund, sem lesendur myndu helst kjósa: þau Pamphilus og Galathea ná saman með hjálp kerlingar.

Ritsmíðin *Pamphilus* hafði ekki lengi verið við lýði, þegar hún fór að ná furðu miklum vinsældum í ýmsum löndum Vestur-Evrópu, en þegar kemur fram á fjórtánda öld er farið að dofna yfir áhuga á kvæðinu. Áhrifa frá því gætir í ýmsum bókmenntum miðalda, svo sem í verkum þeirra Boccaccios og Chaucers.³ Eins og önnur læsileg latínurit frá tólftu öld var *Pamphilus* skólabók um nokkurt skeið, enda hefur kvæðið ýmis einkenni sem meistarar á miðöldum kunnu vel að meta, svo sem góðlátlega kímni og gnótt spakmæla. En mestu máli skipti þó sá fróðleikur frá Ovidiusi um kvenna ástir sem síðvöndum lærifeðrum þótti skaðsamlegur ungum námspiltum og raunar einnig öðrum mönnum, þar sem náttúra mannsins er nógu framfús til munúðlífis án þess að hún sé egguð til losta með lestri syndsamlegra versabóka.

Pamphilusi var snarað á norrænu, að öllum líkindum ekki síðar en um miðja þrettánda öld. Tveir fyrstu þriðjungar kvæðisins eru varðveittir í norsku handriti, sem Ludvig Holm-Olsen telur vera frá því um 1270, en síðasti þriðjungurinn hefur glatazt með öllu. *Pamphilus* á norrænu hefur verið gefinn út tvisvar: fyrst af E. Kölbing, 'Bruchstück einer altnordischen Bearbeitung von Pamphilus und Galathea', *Germania* xxiii (1878), 129–41, og síðan af Ludvig Holm-Olsen, 'Den gammelnorske oversættelsen av Pamphilus, med en undersøkelse av paleografi og lydverk,' *Avhandlingar utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1940. No. 2*. Báðar útgáfur eru stafréttar, og með hinni síðari fylgir ljósprent af handriti. Um stafsetningu, orðmyndir og önnur skyld atriði hefur Ludvig Holm-Olsen ritað af mikilli gaumgæfni í inngangi að útgáfu sinni, og verður ekki farið út í

³ Sjá Thomas Jay Garbaty, 'PAMPHILUS, DE AMORE. An Introduction and Translation', *Chaucer Review* II (1967), 108–34, og rit sem þar er vitnað til.

þá sálma hér. Útgáfa Kölbings er að því leyti merkilegri, að hann dregur athygli að ýmsum villum í handritinu, sem ráðnar verða af samanburði við latneska frumtextann.

Útgáfa mín er gerð í öðru skyni og með öðrum hætti en hinar tvær. Í fyrsta lagi er stafsetning samræmd, svo að sem minnstur vafi geti leikið á um merkingu einstakra orða og setninga. Í fyrri útgáfum er ýmislegt tvírætt af þeirri einföldu ástæðu að rithætti handritsins er nákvæmlega fylgt. Sem dæmi um slíkt má nefna orðmyndina *lytr* í 335. versu, sem virðist í fljótu bragði vera annaðhvort af sögninni að 'lúta' ella þá af sögninni að 'hljóta', en samanburður við latínutextann sýnir ótvírætt að hér er um að ræða sögnina að 'líta', og því skal hér rita *lítur*. Í öðru lagi hef ég hlítt versaskipan latneska kvæðisins í lengstu lög, og til glöggvunar hef ég sett tölur á spássú í sömu röð og verður í versabókinni á frummálinu. Í þriðja lagi, eins og ég hef raunar þegar gefið í skyn, hef ég borið norræna textann saman við hinn latneska, lagfært ýmis atriði og bent á úrfellingar og viðauka. Þegar ég var að fást við samanburðinn, var mér útgáfa Kölbings ekki tiltæk, og reyni ég þó nú að geta sem flestra athugasemda hans í skýringum.⁴ En þórrinn af skýringum mínum á sér ekki hliðstæðu í útgáfu Kölbings. Vænti ég þess að útgáfa mín hjálpi lesendum til að átta sig á vinnubrögðum hins norræna þýðanda, sem sneri þessari versabók á sína tungu.

Hér að framan hef ég beitt orðinu 'norrænn' um þýðanda verksins, og stafar sú ónákvæmni af þeirri einföldu ástæðu, að enn hafa ekki komið fram örugg rök fyrir því hvort hann hafi verið Norðmaður eða Íslendingur. Í sjálfu sér skiptir slíkt næsta litlu máli, og er þó ávallt bezt að hafa það sem sannara reynist. Handritið er tvímælalaust norskt, en þar sem bregður fyrir í því íslenzkum rithætti, telur Ludvig Holm-Olsen, að forrit þess hafi verið skrifað af Íslendingi í Noregi. Að hyggju hins norska fræðimanns stafar þýðingin frá áhuga Hákonar gamla á suðrænum bókmenntum, svo sem riddarasögum, sem snarað var á norsku að tilhlutan hans. Um slíkt verður þó ekki staðhæft, enda mun öðrum námfúsum Norðmönnum og Íslendingum hafa þótt skemmtun að kvæðinu. Á hitt má einnig benda, að latneska kvæðið kann að hafa verið lesið í íslenzkum og norskum skólum á þrettánda öld, eins og raunar tíðkaðist annars staðar á Vesturlöndum um þær mundir. Þýðingin kann að hafa verið gerð í þágu kennslu. Hér má að lokum lauslega minna á,

⁴ Mér er ljúft að þakka dr. Finnoga Guðmundssyni landsbókaverði þann vinnargreiða að senda mér ljósritað eintak af útgáfu Kölbings.

að latneskar fyrirmyndir ýmissa bóka sem snarað var á íslenzku forðum voru skólabækur, og er því auðvelt að skýra uppruna *Hugsvinnsmála*, *Alexanders sögu*, *Rómverja sögu* og *Gyðinga sögu*. Þegar fjallað er um þýðingar Brands ábóta Jónssonar í Þykkvabæ, er vert að hafa það í huga, að hann mun hafa notað bæði *Alexandreis* og *Makkabeabók* við kennslu í skóla sínum, áður hann sneri þeim á móðurmálið.

Af latneska textanum eru ýmsar prentaðar útgáfur, og hef ég stuðzt einkum við tvær. Hin fyrri er í ritinu *La 'Comédie' latine en France au 12^e siècle I–II* eftir Gustave Cohen (Paris 1931), og hin síðari var gefin út af Keith Bate í *Three Latin Comedies* (Toronto 1976). Einsætt er að norræna þýðingin er gerð eftir handriti, sem hefur verið miklu skyldara texta frönsku útgáfunnar en hinnar kanadísku.

Að lokum skal þess getið, að púntalínur merkja úrfellingar eða eyður í norræna textanum; stundum eru svigar notaðir í því skyni að draga athygli að viðbótum við frumtextann. Skáletrun merkir að lagfært sé frá því sem stendur í handriti. Á einstaka stað hef ég leiðrétt augljós pennaglöp án þess að skáletra eða geta þess í skýringum.

II. PAMPHILUS

PAMPHILUS

1. Eg em særður, og ber eg gaflak undir hjarta mínu.
Sár og harmur vex mér jafnan,
og ei dirfumst eg að segja nafn höggvanda,
og ei lætur sjálft sár sýnast.
5. Því vænti eg þar meira háska mínum skaða,
og engi lækning man gefa heilsu hjálp.
Hverja götu skal eg bezta grípa,
eða hvað skal eg til taka? Hvergi má eg öruggur fara.
Eg segi til meina minna, og er sök til hin réttasta.
10. Gnótt er eigi ráðs mér.
Sem þeim er margt er að meini, þörf gerir margs að freista;
og vél hjálpur oft sínum drottni.
En mitt sár birtir sig með rétttri skipan,
hvílíkt það er eða hvaðan það kom,
15. og mun sár vaxa án læknis.
.....

- En ef sár *felur* með öllu ásjá sína og *hræring* harms míns,
þá mun sár enga hjálp finna,
og því efra mun það verra verða,
20. og þaðan af mun mér brátt bana fá,
. því að eldur er beiskari í útkomu
en inni byrgður
(og engi er laus, meðan bundinn er.)
Því man eg nú mæla við Venerem kvennagyðju, er bani er lífs
míns.
.
25. Einkavon lífs míns, dýrleg Venus, heil sé þú!
er lætur alla hluti vera undir þínu valdi.
Þig hræðist háleitt konungaveldi og *þjónar* þér.
Væg, þú hin milda, lítillátlega mínum bænum,
og eigi vert þú hörð við mig, og eigi skalt þú móti standa minni
nauðsyn
30. heldur ger þú það er eg beiðumst. Eigi bið eg þig stórra hluta,
kveð *eg* og eigi stóra vera, en þó sýnast mér stórir vera.
En þér er þó mér þetta að gefa ei alltorveldlegt.
Seg aðeins að eg játta, og þegar mun eg sæll vera,
og þá þegar munu mér koma allir hógværir hlutir.
35. Ein er sú í grennd við mig, er eg vilda eigi að mær væri,
og ef eigi stoðar mér miskunn yður, þá týni eg henni þunglega,
því að eldur þyngir meir þeim er á liggur en hinum er fjarri er.
Mig myndi og minnur saka, ef hún fjarri væri,
því að það er sagt, að hún sé ein fegri öllum návistarkonum sínum.
40. Annaðhvort er að mig blekkir ást eða er hún ein yfir öllum.
Sjá hefir gegnum lostið mín innyfli vísu gaflaki,
og þau vopn má eigi þaðan færa með mínu afli,
fyrir sakar sárs míns. Harmur vex æ jafnan í öllum tíðum,
og litur þverr, og afl minnkar og mín fegurð.
45. Og þetta sagða eg engum, og ei nefnda eg þann er mig særði,
og rétt var sök og sögn.
og það er *sagt*, og eg játa, að hún er kyngöfgari mér.
.
.
50. Sæmd og tilgjöf er eigi til með mér né gnótt fjár, en það biður
þó hennar.

- Eigi er annað með mér en eg afla með erfiði mínu.
 Nú ef sæl er orðin ein nautreka dóttir,
 kýs þann er líkar úr þúshundrað biðla.
55. Og af *fegurð* hennar titrar mitt hvert bein,
 og sök meinaði mér að segja þetta.
 Traust *fegurðar* getur oft hughreysti mikla,
 og eigi lætur í hætti sína drottning.
 Og freistaða eg úr að hrinda mínu hjarta þessa rækt,
60. en því heitari brennur ást í mér.
 Þú, Venus, nú mátt þú sjá, hversu illt eg þoli, því að þér er
 kunnur háski vor.
- Því bið eg þig: Ver þú hógvær bænum mínum,
 og eigi þú í móti mér mæl,
 og þín hin fögru augu hafi mína sýn.
65. Annaðhvort tak þú örvar þínar úr hjarta mínu
 eða *fæðir* þú grimmt sár með þínum háttum!
 Hver mátti rækt þola svo mikils starfs,
 er engi laun gæfi grátandi drottni rétt biðjandi til þín?
 Því að angursamt starf þröngvir mér.
70. Og sjálfur getur oft sömu bænar.

VENUS

- Hæfilegt starf sigrar alla hluti,
 og þú skalt hafa hverja er þér líkar, ef þú vilt starf á leggja.
 Og fyrir engarri skalt þú hræðast þitt skap að sýna.
 Trautt man finnast ein í þúshundraði, sú er þér mun níttast.
75. Og þess er þú munt biðjandi leita og með atburð, þá mun hún
 fyrst snarlega níttá,
 en snarleikur hennar hefir léttu byrði.
 Og verður sú varla hálfvirði keypt,
 er fyrst er dýrt metin með svörnum eiðum.
 Og engi myndi yfir haf fara,
80. er hann fyrsta þrútna báru hræðist, er skipi mætir.
 Nú fyrir því er hún játtar eigi fyrst þinni ræðu,
 þá haga svo með vél eða þjónkan, að hún játti,
- 82b. (því að vél fylgir lævísu manni,)
 vél lægir harðan hug, vél brýtur stórar borgir,
 vél fellir stóra *stöpla*, vél lyftir þungri byrði,

85. og með vél er fiskur tekinn, er undir skírri báru er,
og með vél fer maður þurrum fótum um haf,
og í mörgum hlutum stoðar manni vél og þjónkan.
Með vél fæðist margur maður,
vél lægir höfðingja reiði,
90. og með vél gætir sekur maður höfuðs síns og fjár,
og með vél gleðst sæll sá er vanur var að gráta vesall,
og með vél ríður nú sá þrúður er vanur var að ganga fátæklega.
Og það er engi frændi má gefa,
þá gefur það iðulega iðn.
95. Og þó að hún hafni fyrst þinni þjónkan,
þá vert þú búinn að þjóna henni.
Með þvísa mátt þú sigra hót heitsamrar vinu,
og mun sú gerast vina þín, er áður var andskoti.
Til þess staðar skalt þú oft koma sem þú veizt hana vana vera.
100. Og ef þú mátt, þá fæð þú hana með orðum og leik,
því að æska elskar gleði jafnan og leikblandin mál.
Þá fýsir hug æskumanna til ástar.
Sýn þig henni jafnan glaðan og í hug góðum,
því að hver maður sýnist konum fegri glaður en reiður.
105. Eigi skalt þú mjög þegja og still þó ræðu þinni.
Oft hafnar mær manni fyrir litla sök.
Fögur ræða nærir ást,
og fögur ræða stillir grimman hug.
Og ef staður er til, þá lát hana afls í leiki kenna.
110. Þá mun mörg þér það veita, er þig vænti eigi áður.
Skammast stundum konur að segja vilja sinn.
Og það oft er þær vilja víst hafa, þá munu þær þó níttu stundum.
Fegra þykkir og meydóm að láta með afli
en segja svo: 'Ger af mér vilja þinn.'
115. Þetta skalt þú og víst varast, ef þú átt fé lítið,
að þú leyn hana vesöld þinni og fátækt.
Snotur hefir fagra meðferð, þó að lítið eigi,
og þó fram færir gyllta ræðu að í brjósti grátt búi.
Seg þig með orðum auðgan vera,
120. Því að stórir hlutir öðlast með athygli.
Og veröld hefir marga hluti þá er allir vitu,
og af slíku mætti henni margt segja.

- Trú þú því að mörgum stoðar mikið að ljúga.
Stórum spillir manni stundum satt að segja.
125. Finn þá er málvinir hennar eru.
Þá skalt þú oft gjöfum gæla og með fagurmæli fæða,
að þeir ræði hver við annan gott um þig
og þeir mæli við meyna með lofi þínu.
En þá er hún íhugar,
130. hvort hún skal eða eigi þinn vilja gera,
þá skalt þú helzt hana með orðum vaska,
að þú megir ástarsigur af henni fá.
Oft rennur hugur manns til og frá
af lítilli ræðu, þar er áður var ifan á.
135. Látið ykkur líka túlk að hafa, þann er hvort tveggja kunni,
fýst lævíslega að segja,
því að öfundsjúk elli fyrirdæmir tiltæki æskumanna
og það meinar vítt að mæla er til ósættar er.
Ger þig fullhugðan . . .
140.
en fátt mun eg fleira við þig mæla.
Gætt nú minna ráða, er þúshundruð vega liggja breiddir þegar
þér til þíns máls.

PAMPHILUS

- Léttlega* veitir *heill* huggan sjúkum manni,
og *ei* að minnur kennir hann sinnar sóttar.
145. Harmur linar lítt með mér af góðræðum kvennagyðju,
heldur ríkir í hryggju brjósti ást mín.
Von var mér öll í hendur fengin sú sem til hjálpar lá,
en nú er fólginn von og í brott farin, og harmur í stað kominn.
Því mun eg eigi undan ganga. Mig hefir skipari minn á firði
fyrirlátið,
150. og eg hafnar leita og má eg ei finna.
Hvað skal eg til taka? Mín von lítur nú til hennar.
Mér hæfir brátt hana að finna.
- Ó hosson! Hversu fögur hún *kemur* með beru hári,
og hve gott nú væri um það að ræða við hana!
155.

Hyggja engi er með mér, né orð hvorki,
afl ekki; hendur skjálfa, fætur bifast.
Mér hamstolnum samir engi klæðabúnaður.

.....

160. Hræðsla níttar það að mæla, er áður hugt hafða.
Eigi em eg sá er eg áður var: trautt kann eg sjálfan mig.
Eigi fylgir rödd né raust, en þó verð eg að ræða.

(*Ávarpar Galatheu*)

- Ein frændkona úr bæ öðrum sendi þér þúsund *kveðjur*.
Hún bauð þér með mér þjónkan sína,
165. og kann hún þig að nafni og sögn manna aðeins.
Og hún þig fýsist að finna, ef staður væri til.
Og þar vildu mínir frændur mig margir hefta.
Þar var borg full minna beztu frænda,
og þeir hétu mér allfagri mey með miklu fé
170. og margt annað það er eigi þarf nú að segja.
Og *hvetvetna* hafnaða eg. Þú ein líkar mér.
Hafna mynda eg fyrir eina þig allt það er í heimi er.

GALATHEA

Mælum leikandi: Oft gerir *æska* svo leikblandið, að elska nærast.

.....

PAMPHILUS

175. Segi hvort öðru hvað í hjarta býr,
en það er við ræðum það skal engi annar vita.
Handseli hvort okkart öðru það þá mun eg segja.
Eg hóf upp, og mun eg fyrst um ræða,
178b (en þú heyr skilvíslega. Og er þetta mitt erindi):
Við nú bæði skulum samsátt vera og satt eitt ræða.
180. Engi er sú í þeim heimi, er mér betur líkar en þú.
Sjá er hinn þriði vetur síðan genginn, er eg ást á þig lagða
og þorða eigi þér að segja vora ást.
Vitur kann skilja hálfkveðið orð.
Að sinni skulum við það eigi lengra ræða.

185. Þér ann eg staðfastlega, en nú vil eg þér eigi fleira segja,
fyrir en þú segir mér hvað um það líkar þér.

GALATHEA

Svo hafa margir margar svikið með mikilli freistni.

Svo svíkur margur bragðsamur.

Þú hugðist heimska gera mig með þinni vél eða ræðu,

190. Þá er eigi hæfir þér að svíkja.

Finn þér aðrar óspökum síðum hæfilegar,

þær er þú megir með þinni flærðsamri trú *heimskar* gera.

PAMPHILUS

Oft *spilla* fyrir öðrum góðum mönnum syndir illra,
sem nú spillir fyrir mér annars löstur en eigi minn.

195. Heldur hlýði mér góðgjarnlega miskunn yður
og lofa mér að ræða nokkuð við lafði mína.

Og það sver eg við himna guð og helga jörð,
að eigi mæli eg þetta við þig af svikum né vél.

Engi er í þessi veröld jafnkær mér sem þú,

200. og er sú mín hugleiðing og hyggja.

Hó! Ófyrirsynju rædda eg nú svo margt, því að hyggja þín
er svo bernsk og aldur,

að trautt kann skynja hvað þér hæfir,

því að æskualdur er ljósari hinum efra,

því að margt sjá ungir vel, en fleira vitu gamlir vel.

205. Og þó að þú sér ung, þá haga þó svo að þú kunnir skilja,

hver eg em eða hvað eg á eða hver mín ást er til þín,

því að lævísi allra hluta nemst með venju,

og venja kennir þér allt það er maður kann.

Ganga, mæla, koma og ræðast við og vera saman:

210. Þess bið eg þig að þú lofir,

því að af viðræðu veit hvort tveggja hvað í annars hjarta býr.

Það mátt þú mér segja, hvað er þér líkar af því.

GALATHEA

Ganga og mæla og koma: það mun eg þér og engum meina.

Hver maður á víða vegu.

215. Þó hæfir mér að svara hverjum þeim er orða krefur.

.....

Því játta eg, að þú og hver er vill komi hingað,
og þó svo að eg haldi sæmd minni.

Lofað er meyjum að hlýða orðum manna og orðum svara,

220. og þó hæfir að stilling sé á.

Ef þú *ræðir* gott til mín, leikandi mun eg svara þér,
en ef nokkuð er meinsamt í, þá man eg það víst ei þola.

En þú beiðist að við sém tvö einsaman: því nítta eg,
því að eigi dugir okkur tveim einum inni vera,

225. því að af slíku vex meyjum ámæli.

.....

PAMPHILUS

Eigi gaft þú mér nú smám,

því að stórar gjafir þykki mér viðurmæli pitt.

Gnættist mér aðeins þessa heims virðing, get eg ei þér þakkað
sem vert er,

230. þessa virðing má eg eigi með orðum gjalda

né með atburð. Þá mun tíð koma,
er sýna mun þér sannan vin.

Lát eigi nú þér fyrir þykkja, því að eigi þori eg þér nú fleira
að segja,

þó að eg vilda, en þó vil eg þig nokkurs biðja:

235. Að við mættim fagurlega faðmast og kurteisa kossa
veita hvort öðru, þá er staður er til hæfilegur.

GALATHEA

Að faðman fæði óleyfða ást,

að oft svíki kossar og faðman unga mey,

þá mun eg nú aðeins það þola þér, en þú lát ei fleira fram koma.

240. Og þetta mynda eg og öngum nema þér þola.

En nú mun frá kirkju koma faðir minn og móðir,

og hæfir mér nú heim að ganga, að eg verði eigi ásökuð,

því að enn munu tíðir gnógar ganga, er við megum við ræðast.

.....

PAMPHILUS

245. Engi er og engi var í öllum heimi jafnfeinn sem eg var,
að fastur er orðinn vilji vor í brjósti henni.
Mig hefir allbrátt nú sælan gjört,
því að eg fer nú sæll heim, en eg fór fátækur heiman.
Um þörf fram bað hún, að eg skylda hennar minnast,
250. Því að engi hlutur má henni úr mínum hug hrinda.
Eigi kennir hún með mér, og eigi veit hún, hversu mjög eg
fýsumst hana.
Og mun mér vera sem var
að meinar mér og enn fleira þröngir.
Því kann eg eigi sjálfur ráð fyrir mér að sjá.
255. Ef eg em iðinn á og á eg oft við hana orð og leik,
þá mun fjölmælgí firra okkra *fundi*.
En ef engi oftsemi festir vora vináttu,
þá með atburð mun ást hrörna af hennar hendi og minn
harmur vaxa.
Öll ást vex með venju og með venju þverr,
260. og öll fyrnist *vanfædd* ást.
Jafnan vex eldur að álögnum viði:
drag við af eldi, þá mun brátt eldur slokkna.
Sorgfullur em eg nú dreginn með margfaldri áhyggju og háska,
svo að eg kann ei að skynja.
265. Í þeim hlut sé eg mér enga hógværi,
og hyggja mín hefir engi örugg tiltæki,
því að í móti stendur stundum skepna karla verkum
og lætur ei ætlan í stað vera.
Svo hefir hún stundum meinsöm verið en suma sæla gjört.
270. Og á þá lund lifir hver maður í veröld þessi,
nema auðna hrindi því.
Sé guð stjórn og stýrimaður starfs míns
og hann stýri öllu verki mínu.
275. Túlkur minn skal eigi vera bróðir og ei bróðursonur.
Trautt finnst sá er í slíku er trúr.
Með trú eða félagi kann eigi gæta frændi frænda
né bróðir bróður, þá er sú æði kemur.
Lítill sök spillir stundum, nema vitur varist það er spells er von.
280. Því hæfir oss aðra götu fara.

Eg veit að hér í nánd býr kerling ein vitsfull og þó bragðsöm
 og vel fallin losta að þjóna kvennagýðju.
 Og brott hrundið öllum sökum, til hennar man eg nú snúa
 fótsporur mínum,
 og henni man eg fá ráð mitt.

(Ávarpar kerlingu)

285. Frægð lofs þíns og nafn gæzku þinnar
 sendi mig hingað til þín fyrir ráðs sakar.
 Og hlýði því er eg mæli, mildi og miskunn yður,
 og lát þú með þér engan nema mig vita.
 Eg ann vel grannkonu *minni*, þeirri er þú kannt, Galatheam,
 290. og hún ann mér, nema eg sé svikinn af hennar orðum.
 Eigi mæli eg sem eg vildi, því að eg hræðumst þúshundrað háska.
 Eg sorgfullur hræðumst hvetvetna það er í heimi er,
 því að af litlu vex oftsinnur frægð,
 þó að logið sé þúsund illskur,
 295. og starf hins fátæka er í mæðilegri von.
 Nú sér þú vanda minn. Ráð þvísa meðal beggja okkar,
 og þess bið eg að þú leynir: löst hvors tveggja.

KERLING

- Annar ann því er þú annt, og þess er þú biður þá biður annar.
 300. En enn hefir hann eigi til þess vilja minn.
 Hann er vel reyndur og verðugur er hann dýrrar konu,
 en mér þekktist eigi það er hann bauð mér:
 Hann hét mér fornt skinn og skinnrokk.
 Því dró herfileg gjöf vilja minn frá honum.
 305. Svo verður oft þeim er lítið gefur að hún færir og frá tekur
 fullting manns og niður brýtur rétt lög og fullting manna með
 sínu athygli.
 En það er þú beiðist þá mun engi fá nema eg vili,
 því að hún liggur undir mínu valdi
 og hún fylgir mér jafnan, og eg veit allt með henni,
 310. og hún lætur mjög að mínu ráði.
 En eigi mun eg nú fleira ræða.
 Fari hver þar er ráð þykkir.

PAMPHILUS

- Enn er mér ekki hægra, og ei þröngvir mér annað starf.
 Ef þú þetta veitir mér, þá er sem þú gefir mér hvetvetna.
315. Oft hæfir með fé að kaupa annars starf,
 og að keypt erfiði hafi *verðug* laun.
 Trú þú mér, starf þitt skal eg þér launa,
 ef þú vilt sjá fyrir mér um það sem eg þarf.
 Það eina bið eg þig. Seg mér hvað þú vill þiggja.
320.

KERLING

- Margt vilja og fleira beiðast þeir er margs þurfu.
 Svo margs sem eg þarf, þá skömmumst eg að segja.
 Eg átta fé mikið þá er var ung
 en nú er gnótt fjár brott farin og þurft í stað komin.
325. Og vanheilsa og aldur hafa mig eydda,
 en vél mín og starf kemur ekki að haldi.
 Nú ef þú veizt orð mín duga,
 þá bið eg þig að hús þitt sé opið fyrir mér héðan í frá.

PAMPHILUS

- Héðan í frá skal hús mitt þér opið vera og allt vort þér í boði
330. og öll mín eign undir þínu valdi.
 Með öllu hefir nú vinátta okkur samtengt og ok samanbundið.
 Og þess bið eg þig, að vél þín og starf vekist héðan í frá
 og að vél þín sé mér til hugganar með þinni skynsemi.
335. Lævísi *lítur* bæði upphaf og enda,
 og þó hefir endalykt allra hluta löstur og allra sæmd.
 Lít á upphaf máls og endalykt,
 að þú megir þá betur ræða fyrirætlað mál.

KERLING

(í áheyrn *Galatheu*)

- Hér er í þeima bæ eitt ungmenni allfagurt,
340. og það vex í öllum sæmilegum siðum,
 og engi var betri né kurteisari um vora daga,

- og hann tók vel við vorri fátækt,
 og hann yfirstígur alla með lofi sínu jafnaldra sína.
 Pamphilus yfirkemur alla sína féлага:
345. Hann er heimskur heimskum og hógvær hógværum sem lamb.
 Vitur maður stendur í móti *heimsku* með réttu.
 Engi æskumaður er jafnvel *ræmdur* í borg þessi.
 Hans *afla* eyðir ei ofdrykkja,
 hann er vel siðaður, því að góður var uppruni hans.
350. Sætt epli fellur af sætu tré.
 Kynfylgja birtir oft hvaðan kominn er.
 Oft líkist sonur feður.
 Nú gæl ofmargt mun eg nú mælt hafa.
 Eg sé Galatheam standa hjá garðshliði;
 kann vera með atburð að hún hafi heyrnt mína ræðu.
355. Vit það, Galathea, að eg hugða engan í nánd vera,
 en þó hefi eg ekki logið.
 Pamphilus birtist víst yfir öllum mönnum í borg þessi.
 Menn veit, fagurlega varðveitir hann sína atferð,
 sína sæmd og dýrð, og lof vex með honum jafnan,
360. og með réttu má hann engi öfunda.
 Hann er vel *fjáður*, og mikillætist hann þó ekki af því,
 og hans auður hefir engan löst.
 Það vilda eg, Galathea, að hann væri búandi þinn,
 og það sama myndir þú vilja, ef þú vissir sem eg.
365. Og vilja minn sagða eg, en ei það hann þess mig.
 Minn dómur dæmir ykkur bæði saman.
 Kyn og kostur hvors tveggja dæmir ykkur bæði saman.
 Nú hlýðum við tómum orðum um stund,
370. en oft koma stórmæli af litlum hlut.
 Mikill eldur verður oft af litlum gneista,
 lítið upphaf gerir stundum ágætt niðurlag.
 Hugur minn ætlaði með sér þetta upphaf þessa máls,
 og því sneri eg minni ræðu til þín í gamni mínu.
375. En ef hugur þinn eða hugskot kemst nokkuð við þessa ræðu,
 þá bið eg þig, að þú segir mér, hvað er þér líkar eða eigi
 í minni ræðu,
 en orð þín manu eigi í hvers manns heyrn, heldur munu víst
 með mér allvel leynd vera.

Það er þú vilt leyna, því mun eg leyna, og það er þú vilt að sagt
sé það mun eg segja.

- Seg mér vilja þinn og skammast ei, öruggt mun eg leyna,
380. því að sjá hræðsla kemur af ónáfurleik, en ei af öðru.

GALATHEA

Eigi veldur ónáfurleikur og engi heimskleikur.
En hvaðan kom þér þessi ræða?
Það undra eg eigi minnst, hví þú komt hér.
Eða sendi Pamphilus þig hingað? Eða sér ræða þín til nokkurra
umbuna?

KERLING

385. Illska vondra manna spillir jafnan verkum góðra,
og oft geldur maður þess, er hann hefir ei gjört.
En þó að eg sé fátæk, þá fæ eg eigi þó svo mér fjár;
þó að eg eigi lítið, þá er mér lítið ærið.
Svo er þó sem eg sagða fyrst: hugur minn hóf þetta.
390. Þú veizt með mér og engi fleiri.
Þá má vel vera, að þið séð bæði saman, ef þið vilið,
og þá má hvort tveggja ykkat þola skamlaust.
Kyngófguður er hann, og eigi þú síður.
Fyrirmenn hvors tveggja eru mér kunnigir.
395. Hann er fríðari félögum, en þú leikum ljósari.
Fagurt við fögru líkar.
Og er auður *ærinn* með yður og glöð æska.
Og sjálf myndi sanna *frægð*, ef vissi.
Og með því að þið eruð jöfn, þá megu þið með réttu *félag* eiga.
400. Ekki skortir með ykkur nema ást ein.

GALATHEA

Það er þú mælir við mig, það skyldi mælt vera við frændur mína.
Og með þeirra ráði, þá fýsumst eg nú bónda hvílu.
Mæl það við þá, þú eða Pamphilus.
Þá mun hlutur sjá fegri verða, þó að hans vili verði.

KERLING

405. Það hæfir að þitt ráð sé í samræði við frændur þína,
og þín ást leiki meðan við hans ást.
Fólginn losti, það er náttúra æskumanna,
og hver með sínu athygli sannar þessa iðn.
Losti vekur hugskot manna,
410. og sambundin ást fylgir gleði og hatar hryggleik.
Engi man talt fá harm hans og hryggleik,
nema þú vægir; elligar munt þú jafnan ónæfur vera.

GALATHEA

- Með losta venju tapar mær sama sínum brátt,
því að sú eldleg æði kann eigi hóf hafa.
415. Grimm vopn ástargyðju hafa ei létt sár,
þau vopn óttast hver mær illa að svíkjast.
Oft rægir frægð með lygi óverðugar meyjjar.
Etandi öfund léttir ei allt að grípa.
Játta mynda eg því er þú beiðist, ef eg hræddumst ei óorð.
420.

KERLING

- Allmjög er slíkt orð látið *rikara* sannindi,
og ef satt er uppi, þá gleðst sá er áður var hryggur af ást.
Eg mun með hófi frægð og hræðslu leggja
og ykkur með lævísi leyna og ykkarn leik,
425. því að vér kunnum vel hans losta venju,
og sá mun hlutur öruggur vera með mínu ráði.
En þá er eg sé hann, ráð mér hvað eg skal segja,
þá mun eg *djarflegar* mæla það er þú hefir rætt fyrir mér.

GALATHEA

- Ifast mjög vili minn leynda hluti mína þér að segja,
430.
en þó skal eg reyna hvort tunga þín sé trú eða eigi,
og svo til hvers dregur mig þín ræða.
Pamphilus beiðist ástar minnar,
en hví skal okkur saman tengja sönn vinátta?

435. En því skalt þú þó mjög leyna og svo honum einum segja.

 En hans skalt þú þó fyrst með mikilli freistni freista,
 en það er eg sagða þá mun hann með atburð þér segja.
 En þú far nú brott með bæn minni og ger allt með lævísi,
 440. og allt það sem hann ræðir fyrir þér, þá seg mér á morgin.

KERLING

(ávarpar Pamphilus)

- Ást þín og starf mitt, Pamphile, er ei komið sem eg vilda.
 Eg var kölluð of síðla þér til liðs,
 því að hvorki mun nú stoða þér starf né vél.
 445. Galathee er nú gíftarorð búið, svo sem öll þjóð segir.
 Eg undra þann umbúnað er henni er búinn.
 Víst hundrað hluta standa í móti því er eg vænta,
 en þó leyna þau faðir og móðir.
 Og þess bið eg þig, að þú ber þetta viturlega, er eg segi þér,
 450. og lát laust það er ekki má vera, og leita þess er vera má.

PAMPHILUS

- Veiss sé mér, hvar er afl mitt komið og huggan lífs míns?

 Veiss er mér veslum! Ekki er megin í limum mínum;
 hver limur níttar sinni þjónustu:
 454a (fætur göngu, hendur handlan, tunga máli, augu sjón, eyru heyrn.
 454b Búkur má eigi herðum halda né háls höfði.)
 455. Von hefir mig blekktan. Von hefir mig með angri og ergi fluttan.
 Nú er von langt í brott farin og brennandi ást í stað komin.
 Nú má vort segl enga höfn sjá,
 og vort akkeri má hvergi land kenna,
 og vor harmur veit sér hvergi hjálpar von.
 460. Einsaman Galathea hefir huggan mína og harms míns.
 Og hún er sök bana míns, og hún er von heilsu minnar,
 því ef eg má eigi hennar njóta, þá líkar mér að deyjja.

KERLING

Heyr þú fól, hví ærist þú? Hver óslökkilegur harmur þröngvir þér?
 Þín aumkan aflar þér enga umbun.

465. Þú skalt stilla harmi þínum vél og lævísí,
og hygð að hvað þú skalt gera.
Mikil fátækt gerir manni við margt að leita.
Iðn og vél manns sigrar mikinn háska.
470. Enn mætti með atburð starf okkart með vild endast og með
hjálp koma.

PAMPHILUS

- ‘Hó,’ kvað hann. Hvert starf myndi sigra mega svo mikinn háska?
Von mín er öll fyrir farin, því að nú er komið giftarkveld.
Eigi mun hún mér giftast meðan búandi hennar lifir.
Synd er mikil hvílu að saurga mundi keypta.
475. Þetta mitt starf er öllungis að engu orðið,
og mín kunnusta hefir hjálptapað sinna véla.
Dagur né nótt man sá engi koma, er mér hægja hvíld gefi.
Ást án nytsemd mun æ með mér veslum liggja.

KERLING

- Oft fellur mikill harmur á lítilli stundu,
480. og mikið veður fellur með litlu regni,
og bjartur dagur er miklu að þekkri, að hann komi eftir mikið
myrkur,
og sjálf heilsa er þekkri eftir langa sótt.
Andvarpa þú nú. Og harmur langt í brott fari,
því að í nánd er stórlegur fagnaður þínum hryggleik.
485. Galathea þín man gera okkarn vilja.
Hún hefir gefið sig með öllu undir vort vald.

PAMPHILUS

- Svo sem mild móðir með hégómlegum orðum og heitum
huggar sín börn er gráta, að þau þegi,
svo að sömu fæðir þú mig með flærðsamlegum huggunum,
490. að hryggleikur og harmur brott fari.

III. SKÝRINGAR OG ATHUGASEMDIR

6. gefa, *hdr.* gera; *leiðrétt samkvæmt latneska textanum* (dabit), *enda er hjálpt fremur gefin en gerð.*

15. *Hér er þýðing næsta lausleg.* (Perdet et ipsa sue fortassis spem medicine. — ‘Og ef til vill glatar sárið sjálf von um lækning.’)
16. *Hér hefur latneski textinn spakmæli, sem vantar í hdr.:* Spes reficit dominum, fallit et ipsa suum. — ‘Vonin huggar herra sinn og svíkur hann einnig sjálf.’
17. *Eins og Kölbing gefur í skyn, þá virðist fellir í handriti vera villa fyrir felur, sbr. lat. tegat. Ég hef einnig breytt leshættinum næring (hdr. nóring) í hræring til samræmis við lat. motus.*
19. *Hér er eitthvað brenglað. Latneski textinn hljóðar svo:* Forsitan eveniunt peiora prioribus illis. — ‘Ef til vill verður eitthvað verra því sem á undan er gengið.’
- 21–2. *Eins og Kölbing bendir á, þá er merking spakmælisins andstað latneska textanum.* Estimo monstrari melius, nam conditus ignis / Acrior; effusus parciore esse solet. — ‘Ég tel betra að það (þ. e. sárið) sé sýnt, því að eldur er jafnan snarpari inni byrgður og vægari í útkomu.’
Spakmælið ‘Enginn er laus, meðan bundinn er’ er þegið úr einhverri annarri heimild.
23. *er bani er lífs míns. Latneski textinn er öðruvísi:* Venus est mors vitaeque nostra. — ‘Venus er líf vort og dauði.’
24. *Vísuorðið er ekki þýtt.* Ducunturque suis omnia consiliis. — ‘Og öllum hlutum er stýrt með hennar ráðum.’
25. *Einkavon, hdr. Enga vón (þ. e. einga vón, fornar orðmyndir).*
27. *Þjónar, hdr. þjóna; leiðr. skv. lat. servit. (Kölbing).*
31. *eg, hdr. þu; leiðr. skv. lat. Dixi . . . (Kölbing).*
36. *þá týni eg henni þunglega, b. v. (sbr. Kölbing).*
46. *Justaque causa fuit, dicere que uetuit.* — ‘Og rétt var sök, en bannað var að segja hana.’
47. *sagt, hdr. satt; leiðr. skv. lat. dicitur.*
48. *Vantar í þýðingu.* Huic ideo metuo dicere velle meum. — ‘Af þeirri ástæðu óttast eg að segja henni vilja minn.’
49. *Vantar í þýðingu.* Fertur, et est verum, quod me sit ditior illa. — ‘Sagt er, og það er satt, að hún sé auðugri en eg.’
50. *Spakmælið* Et decus et dotes copia sepe rogata er ekki þýtt: ‘En auðæfi krefjast jafnan sæmdar og góðra kosta.’
55. *fegurð, hdr. frægð; leiðr. skv. lat. forma; sbr. næstu aths.*
57. *fegurðar, hdr. frægðar; leiðr. skv. lat. forme.*
- 63–4. *Non michi respondes nec dictis porrigis aures, / Nec tua clara*

meum lumina lumen habent. — ‘Þú svarar mér ekki, né leggur þú hlustir við orðum mínum, og þín björtu augu hafa ekki mína sýn.

66. fæðir, *hdr. fær* (skr. *fjör*); *leiðrétt skv. lat. pasce.*

70. Assiduasque preces concipit ille dolor. — ‘Og þessi angist getur af sér sífelldar bænir.’

77–8. Nam iurando prius quos venditor ipse negabat / Venales census improbus emptor habet. — ‘Því að þrálátur kaupandi fær að lokum þær vörur, sem seljandi hafði áður neitað með eiðum að falar væru.’

82(b). Spakmæli þetta mun vera þegið úr öðru riti.

84. stöpla, *hdr. stolpa*; *leiðr. skv. lat. turres.*

100. fæð, *hdr. fjóðt*; *lagfært af útg.*

103. í hug góðum, *b.v.*

104. *Orðunum* konum og en reiðr er bætt við í þýðingunni.

106. Í *hdr. er setning þessi tveim versum síðar, en er hér sett á sinn stað samkvæmt latneska textanum.*

118. *Kölbing leggur til að grátt sé villa fyrir orðið grátr, sbr. lat. Iocundoque suas ore tegit lacrymas.* — ‘Og brosanda munni hylur tár sín.’

121. *Ónákvæm þýðing.* Plurima mundus habet sua que vicinia nescit. — ‘Veröld hefur marga hluti, sem grannkona þín þekkir ekki.’

131. Tunc illam multo temptamine sepe fatiga. — ‘Þú skalt jafnan þreyta hana með mikilli freistni.’

139–40. *Hér hefur eitthvað fallið úr.* Incipe: spe melius dedit et dabit omnia tempus, / Non timor ullus erit in quibus esse times. — ‘Tak til starfa! Tíminn hefur gefið og mun gefa allt von betra. Enginn uggur stafi þér af þeim hlutum, er þú óttast.’

141. Síðara hluta versins er sleppt í þýðingunni: Vinctes studiosus amicam. — ‘Þú sigrar ástkonu þína með ástundan.’

142. *Setningunni* Gæt nú minna ráða er bætt við í þýðingu.

143. *Latneski textinn hljóðar á þessa lund:* Incolumis leviter egro solacia prebet. — ‘Léttlega veitir heill huggan sjúkum manni, eins og hér er prentað. En í norska handritinu er setningin svo: Retliga væitir hæil huggan. gleðe siukum manni. Fyrsta leiðréttingin þarf naumast athugunar við, þar sem latneska orðið er ‘leviter’, enda eru þess önnur dæmi í textanum, að skrifari hefur mislesið einstaka stafi. Hinar breytingarnar (hæil > heill; niður-

- felling á orðinu gleði*) eru gerðar til samræmis við latneska textann.
144. ei, *bætt við skv. latínutexta.*
153. kemur, *hdr. sitr; leiðr. skv. lat. venit.*
155. *Vantar í þýðingu.* Et subito tanti michi nunc venere dolores. — ‘Og nú dynja skyndilega yfir mig svo miklar sútir.’
159. *Vantar í þýðingu.* Mentis in affectu sibi dicere plura paravi. — ‘Í huga mér hafði ég búið mig undir að segja henni ýmsa hluti.’
163. kveðjur, *hdr. kveðju; orðið hlýtur að eiga að vera í fleirtölu, sbr. og lat. salutes.*
171. hvetvetna, *hdr. hvitvetna; lagfært af útg.*
173. æska, *hdr. ast; leiðr. skv. lat. juvenus.*
174. *Vantar í þýðingu.* Verbula ficta iocis iurgia nulla movent. ‘Orð töluð í gamni hleypa engum erjum af stað.’
- 178 (b). en þú heyr skilvíslega. Og er þetta mitt erindi. *B.v. í þýðingu.*
183. *Hér beitir þýðandi öðru spakmæli en gert er í frumriti.* Tempore non longo loquitur sapiencia surdo. — ‘Vizka talar ekki lengi við heyrnarlausan.’
188. *Hér fylgir þýðingin B:* Sic multas fallit ingeniosus homo.
190. *Frjálsleg þýðing.* Quam falli vestro non decet ingenio. — ‘Mér samir ekki að láta glepjust af bragðsemi yðar.’
192. heimskar, *hdr. heimska.*
193. spillir: *Kölbíng bendir á að hér ætti fleirtalan betur við, enda er svo á latínunni, impediunt.*
197. helga jörð, *lat. numina, ‘helgar vættir, goðlegar verur.’*
200. *Ónákvæm þýðing.* Carius et nullam mens animusque videt. — ‘Hjarta mitt og hugur sjá enga kærri.’
203. ljósari; *lat. hefur hér acucior, ‘skarpari, glöggskyggjari.’*
204. Nam cum multa senes, plura vident iuvenes! — ‘Þótt gamlir sjái margt, sjá ungir enn fleira.’
216. *Vantar í þýðingu.* Et quemcumque videt queque puella vocet. — ‘Og að hver stúlka megí ávarpa hvern sem hún sér.’
221. ræðir, *hdr. vqðir.*
226. *Vantar í þýðingu.* Tucius ergo loquar, plebe vidente tibi. — ‘Því mun ég tala örugglegar við þig í annarra augsýn.’
241. frá kirkju; *þýðandi hefur gleymt, að gamanleikurinn er látinn gerast í heiðnum sið, enda hefur lat. hér de templo, ‘frá hofi.’*

244. *Vantar í þýðingu.* Et memor alterius quisque sit interea. — ‘Á meðan skulum við hugsa hvort um annað.’ *Sbr. 249. línu.*
246. *Latínan er hér myndrænni.* Figitur in ripis anchora nostra suis. — ‘Akkeri vort er fest í ströndu hennar.’
247. *Þýðingin sleppir geranda, og fer ekki illa á því.* Me subito nimium Deus et fortuna beavit. — ‘Af skyndingu hafa Guð og gæfan gert mig sælan.’
252. *Síðari setninguna vantar í þýðingu;* sit memor ipsa mei! — ‘Verði henni hugsað um mig!’
256. fundi, *hdr. fyndi; lagfært af útg.*
258. *orðunum af hennar hendi og minn harmur vaxa er bætt við af þýðanda til glöggvunar.*
260. vanfædd, *hdr. vanfest; leiðr. skv. lat. impastus.*
262. drag, *hdr. dreg; lagfært af útg.*
265. hógværi; *samsvarar lat. prosperitatem, og er það óvenjuleg notkun norræna orðsins.*
- 271–2. *Providet et tribuit deus et labor omnia nobis, / Proficit abseque deo nullus in orbe labor.* — ‘Guð og starfið sér fyrir og veitir okkur alla hluti, og ekkert starf í heimi fær framkvæmd nema af guði.’ *Orðin nema . . . því eru leiðar einar af þessum línunum tveim.*
281. Eg veit að; *bætt við af þýðanda.*
287. hlýði, *hdr. lýðit; leiðrétt af útg.*
289. ec, *hdr. oc; leiðr. skv. lat.* — minni, *hdr. þinni; leiðr. skv. lat.*
- 293–5. *Hér virðist þýðingin hafa brenglaxt í meðförum.* E minimo crescit, sed non cito fama quiescit; / Quamvis mentitur, crescit eundo tamen. / Parva nocent miseris, miseros mala mille sequuntur. — ‘Kvittur vex af litlu, en þagnar ekki brátt. Jafnvel þótt hann sé lygi, þá vex hann á leið sinni. Smáræði skaða vesæla menn, og þúsund mein eru förunautar þeirra.’
- 305–6. *Hér fer þýðing nær texta B:* Si datur ad tempus, dat et aufert comoda munus, / Ius legesque suo destruit ingenio. ‘Ef gjöf er gefin í tíma, þá veitir hún og frá tekur hagnað. Hún sigrar lög og rétt með bragðvísi sinni.’
311. *Síðara hluta línunnar vantar;* me premit altera cura. — ‘Mér þröngvir annað starf.’
312. *Síðara hluta línunnar vantar;* et sibi querat opem. — ‘Og sjái fyrir sér sjálfum.’
316. verðug, *hdr. verðuga; lagfært af útg.*

320. *Vantar í þýðingu.* Et quodcumque michi dixeris ipse dabo. — ‘Og hvers sem þú beiðist, það mun eg gefa þér.’
- 331–2. *Ónákvæm þýðing.* Multum grata michi iam nos concordia junxit, / Pactaque sollicite inter utrumque fides. — ‘Mér er það einkar ljúft, að samþykki og gagnkvæmur trúnaður bindur okkur saman.’
335. lítur, *hdr.* lytr; *leiðr. skv. lat.* spectat.
343. *Lat.* in bonitate, ‘í gæzku’ *vantar í þýðingu.*
346. heimsku, *hdr.* heimskum; *leiðr. skv. lat.* stultitie. *Orðmyndin* ‘heimskum’ *í næstu ljóðlínu á undan virðist hafa valdið þessu frá-viki.*
347. ræmdur, *hdr.* røndr; *leiðr. skv. lat.* tante . . . probitatis.
348. afla, *hdr.* afl; *leiðr. skv. lat.* ‘Quas acquirit opes non vorat inglu-vies.’
350. Sætt epli fellur . . . *Hér hefur lat. fleirtölu:* dulcia poma cadunt. *Sbr. spakmælin hér á eftir.*
- 352(b). Nú gæl ofmargt mun eg mælt hafa; bætt við af þýðanda eða skrifara.
361. fjáður, *hdr.* siaðr; *leiðr. skv. lat.* locuples. *Ludvig Holm-Olsen telur orðið vera* ‘siðaður’, *en það fær engan veginn staðizt þegar latneski textinn er hafður í huga.* ‘f’ virðist einnig vera mislesið sem ‘s’ í 399. *vísuorði.*
366. *Setning þessi er tveim versum ofar í þýð., en hér færð á sinn stað.*
- 367–8. Et genus et probitas et forma decens utriusque / Mecum concedunt vos simul esse duos. ‘Kyn og sæmd og fegurð ykkar beggja sýna mér að þið tvö eigið vel saman.’
369. hlýðum, *óljóst í hdr.* (lyðo?).
388. *Leiðr. skv. lat.* Nam michi sufficiens est mea paupertas. (‘Fátækt mín nægir mér alveg.’) *Norski textinn hljóðar svo:* þuiat ec á litit. þa er æigi mer litit örit. *Hugmyndin í þessum orðum kerlingar er hin sama og í málshættinum* ‘Sá hefir nóg sér nægja lætur’.
397. ærinn, *hdr.* óinn; *lagfært af útg.*
398. frægð, *hdr.* fegrð; *leiðr. skv. lat.* fama.
399. félag, *hdr.* selag. *Sbr. útg. Kölbings og L.H-O.* (‘s’ líkist þó latnesku ‘f’).
401. frændr er hér *þýðing á amicis,* ‘vinum.’
405. frændr er hér *þýðing á parentum.*
406. þín, *hdr.* þinn; *lagfært af útg.*

407. *Latneski textinn hljóðar á þessa lund: Exercet corda juvenum Venus ingeniosa. 'Bragðsöm Venus ræður hjörtum hinna ungu.'*
409. *Incitat hec animos, dat largis, odit avaros. 'Hún (þ. e. Venus) vekur hugskot manna, gefur orlátum, hatar ágjarna.'*
411. *Narraret nullus quantum Veneris valet usus: 'Enginn gæti sagt, hve miklu ástundun Venusar fær orkað.'*
414. *eldleg, hdr. ællig.*
415. *vopn ástargyðju er hér þýðing á arma Cupidinis. Þó er ástarguðinn Cupido engin gyðja, enda er heiti hans í karlkyni.*
419. *óorð, hdr. vaurðu; leiðr. skv. lat. fame . . . verba.*
420. *Vantar í þýðingu. Que magis in tali crimine lumen habent. 'sem í slíkri afgerð verða lýðum ljós.'*
421. *ríkara, hdr. ríkari; leiðr. skv. lat. maior nimis est infamia vero.*
422. *Síðari setningin er ekki runnin frá latneska textanum, sem hljóðar á þessa lund: rumor et ipse cadit: 'og sjálfur orðrómurinn fellur niður.'*
423. *Murmura, rumores, curas removebo timoris. 'Eg skal þagga orðróminn niður og leysa ykkur undan áhyggjum óttans.'*
425. *Nam Veneris mores cognoscimus, ejus et artes. 'Vér þekkjum hætti Venusar og vélar hennar.'*
428. *djarflegar, hdr. djarflega; en latínan hefur hér miðstig (tutius) enda á það betur við samhengið.*
430. *Vantar í þýðingu. Nam dolus insidias tendit ubique suas. 'því að flærð leggur hvarvetna gildir sínar.'*
434. *hví; Kölbíng leggur til, að breytt sé í því.*
436. *Vantar í þýðingu. Non tamen incipies hac ratione loqui. 'Farðu samt ekki að hafa þetta á orði.'*
438. *það, ekki í hdr; bætt við af útgefanda.*
441. *Vantar í þýðingu. Multociens homines frustratur spesque laborque! 'Oft bregðast vonir manna og athafnir.'*
446. *Eg, hdr. oc; leiðrétt af útg.*
452. *Mens mea non servit nec mea lingua michi. 'Hugur minn þjónar mér ekki, né heldur tungan.'*
454. (a) og (b). *Bætt við af þýðanda eða skrifara. Þess má þó geta, að orðin 'tunga máli' eru bergmál frá 452. vísuorði.*
455. *Síðari setningin hljóðar svo á lat.: per spem Venus ossibus hesit. 'af von hefur Venus loðað við bein mín.'*
463. *ærist, hdr. hefur sögnina í þátíð; hér lagfært af útg.*

466. *Fyrri hluta ljóðlínu vantar í þýðingu:* Terge tuas lachrymas. 'Þerrðu af þér tárin.'
467. *Hér beitir þýðandi öðru spakmæli en í frumritinu. Sjá kaflann um spakmæli hér á eftir.*
468. *Vantar í þýðingu.* Et facit artificem sepius hoc hominem. 'Og þetta gerir hann jafnan býsna hagan.'
478. *Ást án, hdr. fá; leiðrétt í samræmi við frumtexta, en þar hljóðar ljóðlínan á þessa lund: Semper me miserum carpet inanis amor. 'Ást án nytsemd' má teljast þokkaleg þýðing á 'inanis amor.'*
483. *Andvarpa, hdr. Andvarpar; lagfært af útg.*
488. *huggar, hdr. hugga; lagfært af útg.*

IV. SPAKMÆLI

Eins og drepið var lauslega á í formála, þá hefur *Pamphilus* mörg spakmæli að geyma, ekki einungis málshætti og orðskviði, heldur einnig heilræði og önnur viturleg ummæli, sem hafa almennt gildi. Hér á eftir verða spakmæli í þeim hluta kvæðisins sem varðveittur er á norrænu talin upp í stafrófsröð, og fylgir með norræna þýðingin. Yfirleitt virðist þýðandi hafa lagt sérstaka alúð við að snúa spakmælum á gott mál, en einstaka sinnum beitir hann þó öðru spakmæli en gert er á latínunni, og tekst þó jafnan vel. Nokkrir málshættir hafa glatazt við uppskrift norræna textans og aðrir brenglazt. Stundum bregður svo við, að norræna þýðingin beitir málshætti þar sem slíkt er ekki gert í latneska textanum: 'Þörf gerir margs að freista' (11). — 'Engi er laus meðan bundinn er' (22b). — 'Sjálfur getur oft sömu bænar' (70). 'Vél fylgir lævísu manni' (82b). Athyglisverð eru einnig spakmælin 'Veröld hefir marga hluti þá er allir vitu' (121) og 'Vitur kann skilja hálfkveðið orð' (183), þar sem frávikin frá latínunni sýna greinilega, að þýðandi hefur hlotið þjálfun í listinni að beita spakmælum á áhrifamikinn hátt.

Þegar spakmæli og orðskviðir í íslenskum og norskum fornþókmenntum hafa verið rannsökuð vísindalega og í heild, verður fyrst unnt að gera sér grein fyrir áhrifum *Pamphilusar* hér á norðurslóðum. Þó má benda á einstaka spakmæli í íslenskum ritum fyrri alda sem átt gætu rætur að rekja til *Pamphilusar* svo sem 'Sæt epli falla af sætu tré'.

Tölur aftan við spakmæli merkja línur í textanum. Bókstafurinn W og tölur með vísa til spakmæla í riti Hans Walters um málshætti og spakmæli á miðöldum, *Proverbia Sententiaequae Latinitatis Medii Aevi*

I–VI (Göttingen 1963–9). Einstaka snum er getið annarra dæma um spakmælin á latínu eða íslenzku. Skammstöfunin *N* vísar til skýringa og athugasemda hér að framan.

1. (A)emula nam juvenum dijudicat acta senectus
et simul hos prohibet litigiosa loqui. 137–8
Öfundsjúk elli fyrirdæmir tiltæki æskumanna
og það meinar vítt að mæla er til ósættar er.

2. Arbore de dulci dulcia poma cadunt. 350 W 1260
Sætt epli fellur af sætu tré.

Í *Sigurðar sögu þögla* (3. kap.) fer málsháttur nær frummyndinni latnesku, þar sem *epli* er í fleirtölu eins og eðlilegt er: 'Sæt epli falla af sætu tré.' Skyldir málshættir koma fyrir í *Parcevals sögu* (5. kap.): 'Gott kemur aldín af góðum viðí' og *Flóvents sögu* (1. kap.): 'Af beisku tré renn beiskur ávöxtur.' Hugmyndin að baki slíkra spakmæla er alkunn af dæmisögu (Lúkas vi 43–4; Matteus xii 33). 'Eigi má gott tré gera illa ávöxtu, og eigi illt tré gjöra góða ávöxtu, því að tréið kennist af ávextinum.' (*Vitæ Patrum*, Heil.m.s. II, 353). Og er þar fylgt Lúkasi: 'Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos; neque arbor mala, faciens fructum bonum. Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur.' Hér má auk þess benda á, að í síðasta hlutanum af Pamphilus (línu 731) er beitt orðskviðnum, að 'Tré kennist af ávöxtum sínum': Fructibus ipsa suis que sit cognoscitur arbor.

3. Ars animos frangit et firmas diruit urbes,
arte cadunt turres; arte levatur honus;
et piscis liquidis deprehenditur arte sub undis;
et pedibus siccis per mare currit homo. 83–6 W 1377

Vél lægir harðan hug, vél brýtur stórar borgir,
vél fellir stóra *stöpla*, vél lyftir þungri byrði,
og með vél er fiskur tekinn, er undir skírri báru er,
og með vél fer maður þurrum fótum um haf. (N)

Þessi spakmæli minna á upphafið á *Ars amatoria* eftir Ovidius; þar hvetur hann þá sem ekki er töm íþróttin að

elska til að lesa verkið, og tekur síðan aðrar listir og iðjur til samanburðar:

‘Arte citae veloque rates remoque moventur,

Arte leves currus: arte regendus amor.’

(Með vél er hraðskreiðum skipum hreyft af seglum og árum, með vél er vögnum ekið; með vél skal ást ráða.)

4. Ars hominis magnum superat studiosa periculum.

469 W 1410

Iðn og vél manns sigrar mikinn háska.

5. Auscultare licet et reddere verba puellis;

convenit ista tamen ut moderanter agant. 219–20

Lofað er meyjum að hlýða orðum manna og orðum svara, og þó hæfir að stilling sé á.

6. Causa pusilla nocet, sapiensque nocencia vitat.

279 W 2525

Lítill sök spillir stundum, nema vitur varist það er spells

er von.

7. Concipit ingentes animos fiducia forme. 58 W 3035

Traust *fegurðar* getur oft hughreysti mikla.

(Latneski orðskviðurinn er þeginn frá Ovidiusi, *Metamorphoses*, ii 731).

8. Concipit ingentes animos immanis egestas. 467 W 3036

Mikil fátækt gerir manni við margt að leita.

Hér virðist þýðandi hafa beitt öðrum orðskvið en gert er í frumriti, sem sé *Hominem experiri multa paupertas jubet*, sem er kominn frá Publiliusi Syrusi. W 11088. Þýðandi *Malcus sögu* (Heil.m.s. I, 444) virðist hafa haft sama spakmæli í huga, þegar hann spyr: ‘Hefir eigi mörgum nauður og fátæki mikið kennt að hugsa?’

Sama hugmynd kemur fram í ellefta versu norrænu þýðingarinnar: ‘Þörf gerir margs að freista.’

9. Convenit externos mercari sepe labores,

emptus et ut capiat premia digna labor.

315–16 W 3358

Opt hæfir með fé að kaupa annars starf,
og að keypt erfiði hafi *verðug* laun.

10. Crede, quod interdum multis mendacia prosunt.
et quandoque nocet omnia vera loqui. 123-4 W 3660
Trú þú því að mörgum stoðar mikið að ljúga.
Stórum spillir manni stundum satt að segja.
11. Crimen legitimos est violare thoros. 474
Synd er mikil hvílu að saurga mundi keypta.
12. Cum specie species convenit atque placet. 396
Fagurt við fögru líkar.
13. Cunctarum rerum prudentia discitur usu;
usus et ars docuit, quod sapit omnis homo. 207-8 W 4633
Lævísi allra hluta nemst með venju,
og venja kennir þér allt það er maður kann.
14. Despicit e minimo sepe puella virum. 106 W 5492a
Oft hafnar mær manni fyrir litla sök.
15. E minimo crescit, sed non cito fama quiescit.
Af litlu vex oftsinum frægð. 293 W 6852
16. Est cum leticia pulcrior omnis homo. 104 W 7372
Hver maður sýnist (konum) fegri glaður (en reiður).
Orðum í svigum er bætt við af þýðanda.
17. Et gaudet locuples qui flere solebat egenus. 91
Með vél gleðst sáll sá er vanur var að gráta vesall.
18. Et modo vadit eques qui solet ire pedes. 92 W 8130
Með vél ríður nú sá príður er vanur var að ganga fátæklega.
19. Et quamvis justa sedatur principis ira. 89
Vél lægir höfðingja reiði.
20. Ex minima magnus scintilla nascitur ignis,
et generat parvum grandia principium. 371-2 W 8286
Mikill eldur verður oft af litlum gneista,
lítið upphaf gerir stundum ágætt niðurlag.

W. ber saman við Lucretius v. 609: *Accidere ex una scintilla incendia passim*. Enn má benda á *Alexandreis* vii 511–12: *Parva solet magnis causam prestare ruinis, / Cum neglecta fuit, modicae scintilla lucernae*, sem Brandur snarar svo: ‘Oft kann svo verða að einn gneisti gerir mikið mein, ef hans er eigi gætt.’ *Alexanders saga*, útg. Finns Jónssonar, bls. 115.

21. Excitat et nutrit facundia dulcis amorem
et mulcens animos mitigant ipsa feros. 107–8 W 8393
Fögur ræða nærir ást, og fögur ræða stillir grimman hug.
22. Exercet corda juvenum Venus ingeniosa,
quisque per hoc studium colligit ingenium.
Incitat hec animos, dat largis, odit avaros,
leticiam sequitur tristitiamque fugit. 407–10 W 8441
Fólginn losti, það er náttúra æskumanna,
og hver með sínu athygli sannar þessa iðn.
Losti vekur hugskot manna,
og sambundin ást fylgir gleði og hatar hryggleik.
23. Exiguo pulchrum ducit sollercia vultum,
jocundoque suas ore tegit lachrymas. 117–18 W 8461
Snotur hefir fagra meðferð, þó að lítið eigi,
og þó fram færir gyllta ræðu að í brjósti grátt búi.
24. Gaudia semper amat et ludicra verba juvenus,
et juvenum mentes hec in amore movent.
101–2 W 10236
Æska elskar gleði jafnan og leikblandin mál.
Þá fýsir hug æskumanna til ástar.
25. Incipe! Spe melius dedit et dabit omnia tempus,
non timor ullus erit in quibus esse times.
(Þýðingu vantar: N) 139–40 W 12200
26. Incolumis leviter egro solacia prebet,
nec minus infirmus sentit adesse malum.
143–4 W 12213
Léttlega veitir heill huggan sjúkum manni,
og *ei* að minnur kennir hann sinnar sóttar.

27. Jura fidemque nepos nescit servare nepoti,
nec frater fratri, cum venit ille furor. 277–8 W 13191
Með trú eða félagi kann eigi gæta frændi frænda
né bróðir bróður, þá er sú æði kemur.
28. Labor improbus omnia vincit. 71 W 13363
Hæfilegt starf sigrar alla hluti.
Réttari þýðing væri *óhæfilegt* eða *óhóflegt starf*.
Spakmæli þetta kemur fyrir í verkum Virgils (*Georgicon* I
145–6): Labor omnia vicit/ Improbus et duris urgens in
rebus egestas).
29. Ludendo loquimur! Loquitur sic sepe juvenus. 173
Mælum leikandi! Oft gerir *æska* svo leikblandið að elska
nærist.
Þetta minnir á Tristrams sögu: ‘Af leik og viðræðu verður
blíðlæti og um snýst oft lunderni manna.’ (*Riddarasögur* I,
útg. Bjarna Vilhjálmssonar, bls. 181).
30. Maxima sors parvo contigit ingenio. 120
Stórir hlutir öðlast með athygli.
31. Mitte quod esse nequit, quere quod esse potest. 450 W 14966
Lát laust það er ekki má vera,
og leita þess er vera má.
32. Multociens homines frustratur spesque laborque!
(Þýðingu vantar) 441 W 15556
33. Nam conditus ignis acrior: effusus, parciore esse solet. 21–2
Eldur er beiskari í útkomu en inni byrgður.
34. Nam cum multa senes, plura vident juvenes. 204 W 15833
Margt sjá ungir vel, en fleira vitu gamlir vel.
35. Nam dolus insidias tendit ubique suas. 430 W 15835c
(Þýðingu vantar)

36. Nam jurando prius quos venditur ipse negabat 77-8
venales, census improbus emptor habet.

Verður sú varla hálfvirði keypt,
er fyrst er dýrt metin með svörnum eiðum.

37. Nam solet amoto plus ledere proximus ignis.

37 W 15865

Eldur þyngir meir þeim er á liggur en hinum er fjarri er.

Spakmælið kemur auk þess tvívegis fyrir annars staðar í íslenskum fornritum: 'Sá er eldurinn heitastur er á sjálfum liggur', *Grettis saga*, Ísl. fornr. VII, 192; 'Sá þykkir eldurinn heitastur er á sjálfum liggur', *Hómiljubók* (útg. 1872), 97.

38. Nam solet ars dominum sepe juvare suum. 12 W 15866

Vél hjálpur oft sínum drottni.

39. Nec mare transisset, pavidus si nauta fuisset,
turgida cum primum restitit unda rati.

79-80 W 17995 (Non...)

Engi myndi yfir haf fara,
er hann fyrsta þrútna báru hræðist, er skipi mætir.

40. Nec nimium taceas, nec verba superflua dicas.

105 W 16229

Eigi skalt þú mjög þegja og still þó ræðu þinni.

Hér má bera saman við *Parcevals sögu* (11. kap.): 'En svo sem maður má vera of málugur sér til meina, svo má hann og vera of þögull sér til skaða, því að hvort tveggja má mein gera: ofmælgj og ofþögli.'

41. Non leve vulnus habent violenta Cupidinis arma.

415 W 17960

Grimm vopn ástargyðju hafa ei létt sár.

42. Non nisi colloquio cognoscimus intima cordis.

211 W 18102

Af viðræðu veit hvort tveggja hvað í annars hjarta býr.

43. Non sinit interdum pudor illi promere votum,
sed quod habere cupit, hoc magis ipsa negat:

pulcrius esse putat vi perdere virginitatem
quam dicat: De me fac modo velle tuum.' 111-14

Skammast stundum konur að segja vilja sinn.

Og það oft er þær vilja víst hafa, þá munu þær þó níttá
stundum.

Fegra þykir og meydóm að láta með afli
en segja svo: 'Ger af mér vilja þinn.'

Hér fylgir Venus trúlega kenningum Ovidiusar (*Ars amatoria* i 673 o. áfr.):

Vim licet appelles: grata est vis ista puellis

Quod iuvat, invitae saepe dedisse volunt.

'Þér er leyft að beita afli; konum fellur vel við aflið.

Það sem gleður þær, vilja þær oft gefa undir yfirskyni
tregðu.' Í samræmi við þessa kenningu hvetur Venus Pamphilus til að finna hæfilegan stað með konunni, þar sem hann getur látið 'hana afls í leiki kenna.'

44. Obstitit interdum factis fortuna virorum,
propositumque suo non sinit esse loco.
Sic multis nocuit, multos tamen illa beavit;
vivit in hoc mundo taliter omnis homo.

267-70 W 19672

Í móti stendur stundum skepna karla verkum
og lætur ei ætlan í stað vera.

Svo hefir hún stundum meinsöm verið og suma sæla gjört.
Og á þá lund lifir hver maður í veröld þessi.

45. Omnia non cessat carpere livor edax. 418 W 20018
Etandi öfund léttir ei allt að grípa.

46. Parva nocent miseris, miseros mala mille sequuntur.

295

Starf hins fátæka er í mæðilegri von. (N)

47. Pauper sepe suo pascitur officio. 88 W 20941

Með vél fæðist margur maður.

48. Pellitur huc animus hominis vel pellitur illuc
sepe labore brevi, dum manet in dubio. 133-4 W 21171

Oft rennur hugur manns til og frá
af lítilli ræðu, þar er áður var ifan á.

49. Per Veneris morem virgo cito perdit honorem:
Igneus ille furor nescit habere modum.

413-14 W 21274

Með losta venju tapar mær sama sínum brátt,
því að sú eldleg æði kann eigi hóf að hafa.

50. Perpetuo crescit lignis crescentibus ignis;
Detrahe ligna foco, protinus ignis abest.

261-2 W 21395

Jafnan vex eldur að álögnum viði;
drag við af eldi, þá mun eldur brátt slokna.

51. Plura volunt et plura petunt, quibus instat egestas.

321 W 21612

Margt vilja og fleira beiðast þeir er margs þurfu.

52. Plurima mundus habet, sua que vicinia nescit.

121 W 21640

Veröld hefir marga hluti þá er allir vitu.

53. Premonstrat signis prolem natura frequenter,
sepe solet similis filius esse patri.

351-2 W 22198

Kynfylgja birtir oft hvaðan kominn er.
Oft líkist sonur feður.

54. Principium finemque simul prudentia spectat:
rerum finis habet crimen et omne decus.

335-6 W 22432

Lævísi *litur* bæði upphaf og enda,
og þó hefir endalykt allra hluta löstur og allra sæmd.

55. Providet et tribuit deus et labor omnia nobis,
proficit absque deo nullus in orbe labor.

271-2 W 22749

(Þýðingu vantar: N)

56. Quamvis pauper ego, non sic michi premia quero,
nam michi sufficiens est mea pauperies.

387-8 W 23423

Þó að eg sé fátæk, þá fæ eg eigi þó svo mér fjár;
þó að eg eigi lítið, þá er mér lítið ærið.

57. Quisque ubique vias jure viator habet. 214
Hver maður á víða vegu.
58. Quod donare sibi minime potuere parentes,
hoc exercenti jam dedit officium. 93-4 W 25787
Það er engi frændi má gefa,
þá gefur það iðulega iðn.
59. Rebus et in multis ars adjuvat officiumque,
pauper sepe suo pascitur officio.
Et quamvis justa sedatur principis ira,
servat et illesum corpus opesque reus. 87-90 W 26377
Í mörgum hlutum stoðar manni vél og þjónkan.
Með vél fæðist margur maður,
vél lægir höfðingja reiði,
og með vél gætir sekur maður höfuðs síns og fjár.
60. Res tamen interdum grandia parva movet. 370 W 26780
Oft koma stórmæli af litlum hlut.
62. Sepius exigua dolor ingens labitur hora,
ingens et parvis imbribus aura cadit;
estque serena dies post longos gracios imbres,
et post triste malum gracios ipsa salus. 479-82 W 27383
Oft fellur mikill harmur á lítilli stundu,
og mikið veður fellur með litlu regni,
og bjartur dagur er miklu að þekkri, að hann komi eftir
mikið myrkur,
og sjálf heilsa er miklu þekkri eftir langa nótt.

Eins og bent hefur verið á (í *Skírni*, 153. ár, bls. 103-4),
þá er hugsanlegt að þessi klausa hafi haft áhrif á *Fóst-
bræðru*, þar sem lýst er sinnaskiptum Þórdísar, ástkonu Þor-
móðar skálds. (Sjá sundurleita texta þeirrar klausu í riti
Jónasar Kristjánssonar, *Um Fóstbræðrasögu* (Reykjavík
1972), bls. 66.)
63. Sepius immeritas incusata fama puellas. 417 W 27396
Oft rægir frægð með lygi óverðugar meyjjar.

Sama spakmæli vakti fyrir þýðanda *Malkus sögu*, þótt hann beiti öðru orðalagi: 'Oft fellur á konur hróp með tilverka, oft gerir og öfund kvenna klatur og illsku hatur illt orðlag fyrir utan verðleika . . .' *Heil. m. sögur* I, 438.

64. Sepius impediunt justos peccata malorum. 193 W 27393
Oft *spilla* fyrir öðrum góðum mönnum syndir illra.
65. Sepius obstanti tunc magis arsit amor. 60 W 27414
(Þýðingin vîkur hér frá frumtexta)
66. Semper iniquiorum scelus impedit acta bonorum;
penas sepe luit quas homo non meruit. 385-6 W 27666
Illska vondra manna spillir jafnan verkum góðra,
og oft geldur maður þess, er hann hefir ei gjört.
67. Si datur ad tempus, dat et aufert comoda munus,
jus legesque suo destruit ingenio. 305-6 W 28407a
Svo verður oft þeim er lítið gefur að hún færir og frá
tekur fullting manns
og niður brýtur rétt lög og fullting manna með sínu athygli.
68. Sic multi multas multo tentamine fallunt
sic multas fallit ingeniosus homo. 187-8 W 29510
Svo hafa margir margar svikið með mikilli freistni.
Svo svîkur margur bragðsamur.
69. Sit deus ergo mei custos rectorque laboris,
omne gubernet opus propositumque meum. 273-4
Sé guð stjórn og stýrimaður starfs míns
og hann stýri öllu verki mínu.
70. Spes reficit dominum, fallit et ipsa suum. 16 W 30206
(Vantar í þýðingu)
71. Stulticie sapiens jure resistit homo. 346 W 30417
Vitur maður stendur í móti *heimsku* með réttu.
72. Tempore non longo loquitur sapienta surdo.
183 W 31240
Vitur kann að skilja hálfkveðið orð.

Hér mun norræni þýðandinn hafa hlítt annarri fyrirmynd: *Dictum sapienti sat est*. Plautus, *Perseus*, iv, 7. (Einnig í miðaldaritum.)

73. Usu crescit amor omnis, decrescit abusu,
omnis et impastus attenuatur amor. 259–260 W 32291
Öll ást vex með venju og með venju þverr,
og öll fynnist *vanfædd* ást.

Hér eins og víðar hlítir *Pamphilus* hugmyndum frá Ovidiusi, sbr. *Remedia amoris* 503: 'Intrat amor mentes usu, dediscitur usu.'

74. Usus et ars docuit quod sapit omnis homo. 208 W 32303
Venja kennir þér allt það er maður kann.

75. Verbi principium, finem quoque conspice verbi,
ut melius possis premeditata loqui. 337–8 W 33112
Lít á upphaf máls og endalykt,
að þú megir þá betur ræða fyrirætlað mál.

76. Verbula ficta jocos jurgia nulla movent. 174 W 33139
(Þýðingu vantar)